

¹⁵ *Магазинер Я. М.* Избранные труды по общей теории права / Я. М. Магазинер / Отв. ред. А. К. Кравцов. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 81–82.

¹⁶ *Романов А. К.* Правовая система Англии: учеб. пособ. / А. К. Романов. – М.: Дело, 2000. – С. 96.

¹⁷ *Копейчиков В. В.* Доктрина права / В. Копейчиков // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2003. – Т. 2: Д-Й. – С. 275.

¹⁸ *Черноков А. Э.* Введение в сравнительное правоведение: учеб. пособ. / А. Э. Черноков. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2004. – С. 62.

¹⁹ *Толкачева Н. С.* Звичаєве право: навч. посіб. / Н. С. Толкачева – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 2006. – С. 37–58.

²⁰ Порівняльне правознавство: навчальний посібник / О. О. Погрібний, І. М. Погрібний, О. В. Волошенко та ін. / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН України О. Н. Ярмаша. – Харків: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 46.

²¹ Там само. – С. 48.

Резюме

У публікації висвітлюються актуальні, з огляду на інтеграційні процеси, підходи до дослідження ефективності (дієвості) джерел права в англосаксонській правовій системі.

Ключові слова: джерело права, форма права, ефективність джерел права, правовий прецедент, делеговане законодавство, англосаксонська правова система.

Резюме

В публикации освещаются актуальные, учитывая интеграционные процессы, подходы к исследованию эффективности (действенности) источников права в англосаксонской правовой системе.

Ключевые слова: источник права, форма права, эффективность источников права, правовой прецедент, делегированное законодательство, англосаксонская правовая система.

Summary

The actual light up in a publication, taking into account integration processes, going near research of efficiency (effectiveness) of sources of right in the anglo-saxon legal system.

Key words: source of right, form of right, efficiency of sources of right, legal precedent, delegated legislation, anglo-saxon legal system.

Отримано 30.07.2012

А. В. КРАСНИЦЬКИЙ

*Андрій Володимирович Красницький, здобувач
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка*

НАЦІОНАЛЬНА ТА РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.) В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ПРАВознавців

Яскравою сторінкою національного державотворення є історія Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). За дев'ять з половиною десятиліть дослідження та осмислення державотворчих процесів на західноукраїнських землях нагромадився величезний пласт історичної, мемуарної та історико-правової літератури, присвяченої різним аспектам діяльності ЗУНР. Є всі підстави погодитися з думкою історика В. Великокого, одного з відомих дослідників ЗУНР, що цей масив літератури «за сукупністю емпірично-документальної бази і теоретико-методологічних розробок претендує на оформлення в українській історіографії окремого «зунрознавчого» напрямку»¹.

Якщо істориками вже здійснено вдалі, на наш погляд, спроби узагальнення та історіографічного осмислення державотворчих процесів революційної доби на західноукраїнських землях², то величезний масив різножанрової літератури, створеної правознавцями, такому всебічному аналізу ще не підлягав.

Щодо перших матеріалів, присвячених державотворчим процесам в ЗУНР, то це були офіційні публікації в пресі про її створення, а також збірники законодавчих актів молодій республіці³.

Одним із перших серед істориків права спробу стисло узагальнення державотворчих процесів на західноукраїнських землях здійснив М. Чубатий⁴. Вже сама структура брошури свідчить про намагання автора охарактеризувати ЗУНР як цілісний державний організм. З цією метою автор виокремлює шість

підрозділів, присвячених відповідно характеристиці міжнародного становища республіки, території, населення, суверенної, законодавчої та виконавчої влади. В останньому, найбільшому за обсягом підрозділі, що носить назву «Виконуюча влада»⁵, дослідник аналізує успіхи і невдачі в розбудові держави через призму зовнішньої політики, організації війська, судівництва, адміністративної реформи, розвитку фінансової системи, транспорту, духовно-культурної сфери тощо. Отже, можна впевнено наголосити, що саме М. Чубатий належить до невеликої когорти тих перших дослідників історії ЗУНР, які заклали фактологічні, аналітичні та осмислювально-оціночні контури її висвітлення.

Розпочату М. Чубатим традицію успішно продовжив серією своїх публікацій інший правознавець – М. Лозинський. Вже у 1922 р. він публікує монографію, присвячену західноукраїнській державності революційної доби, де досить виразно прослідковується прагнення, як зазначає сам автор, по «гарячих слідах» дати огляд політичної історії української Галичини в часи творення української державності, ґрунтовний аналіз політичних і правових підстав виникнення національної державності на території Галичини⁶.

Перед поверненням в Україну (вже радянську) М. Лозинський друкує брошуру, в якій осмислює державотворчий досвід Галичини та Наддніпрянщини і мріє про здійснення ідеї Соборності України⁷.

В історіографії проблеми панує думка, що науковці радянської України огульно критикували «буржуазно-націоналістичну», «антинародну» ЗУНР⁸. Слід зазначити, що в цілому з такою точкою зору варто погодитись, проте аналітичний огляд історико-правової літератури радянської доби дає нам підстави стверджувати, що в 20-ті роки ХХ ст. така критика ще не була «огульною». На сторінках наукових видань допускалися плюралізм думок та обговорення дискусійних питань історичної та історико-правової науки⁹. Ми віднайшли призабуті публікації радянських правознавців тієї доби, в яких державотворчі процеси в ЗУНР висвітлювались ще без фальсифікацій та перекручень. Це, зокрема, серія статей М. Лозинського в журналах «Червоне право» та «Червоний шлях»¹⁰. Варто наголосити, що в усіх цих статтях аналізується лише національна державність на західноукраїнських землях і жодного слова М. Лозинським не сказано про спробу більшовиків утвердити там радянську державність у формі Галицької СРР.

На основі використання преси, великої кількості архівних матеріалів та праць попередників написана монографія правознавця Б. Тищика¹¹, яка стала найповнішим комплексним дослідженням історії ГСРР за радянської доби. Звичайно, цій монографії притаманні загальновідомі слабкі сторони, характерні для всього гуманітарного блоку наукової продукції радянської доби, але зібраний автором унікальний фактичний матеріал не втратив цінності і для сучасних дослідників.

За межами СРСР історія державотворчих процесів в Україні революційної доби 1917–1921 рр. і, зокрема, на західноукраїнських землях досить плідно досліджувалась істориками і правознавцями діаспори. Найсамперед це стосується до наукового доробку правознавця К. Левицького – першого глави Державного Секретаріату ЗУНР. Важливе значення для висвітлення досліджуваної нами проблеми відіграють монографічні праці автора¹³, присвячені різним аспектам не лише державотворчих процесів в ЗУНР, але й української революції взагалі.

Узагальнюючий характер притаманний ґрунтовним статтям В. Кучабського¹⁴. Незважаючи на їх розпорошеність в шести збірниках, за задумом автора вони становлять одне ціле і послідовно висвітлюють такі три аспекти: 1. Західноукраїнська державна організація. 2. Польська держава і Західна Україна на переломі 1918–1919 рр. 3. Взаємовідносини між Західною Україною і Наддніпрянщиною. Осмислюючи державотворчі процеси в ЗУНР та причини її падіння, В. Кучабський, зокрема, констатує, що «західноукраїнське громадянство виявилось досить добрим матеріалом для державного будівництва»..., але «...коли б її існування (ЗУНР – А.К.) відповідало інтересам тогочасної загальноєвропейської політики Антанти, то, без сумніву, вона встоялася б так само, як і інші версальські «національні держави»¹⁵. Отже, як бачимо, на глибоке переконавання В. Кучабського, саме зовнішньополітичний чинник став головною причиною падіння ЗУНР.

Досить оригінальне видання здійснив історик права К. Костів¹⁶. Слід зазначити, що в дослідженнях істориків монографія К. Костіва помилково відноситься до категорії «Опубліковані джерела», тобто розглядається виключно як хрестоматійне видання, збірник документів. Проте, тексти документів займають лише частину книги, іншу ж частину становить матеріал про причини, передумови та історичні умови появи того чи іншого конституційного акту і, нарешті, аналітичний матеріал, за словами К. Костіва, про «політично-державну якість» кожного з них. Нам видається не зовсім вдалою періодизація «Історії відновленої Української Держави в 1917–1919 роках», за якою автор розглядає конституційні акти українських державних формацій: доба Центральної Ради, доба Гетьманату П. Скоропадського та доба Директорії¹⁷. Не зрозуміло, чому до цієї періодизації не включено добу ЗУНР. Недосконалість такої періодизації підтверджується й тим, що К. Костів вміщує до книги і коментує «Тимчасовий основний закон» Української Національної Ради у Львові. Викликає подив безпідставне включення цього основоположного документа історії ЗУНР до розділу «Доба Директорії УНР», причому з порушенням усталеного в науці принципу публікації джерел за хронологією. Цей документ, датований 13 листопада 1918 р., вміщено чомусь після «Декларації Директорії УНР» від 26 грудня 1926 р. Загалом, Західно-Українській Народній Республіці автор відводить більше десяти сторінок тексту¹⁸.

Ґрунтовністю та значним обсягом вирізняється серед публікацій вчених української діаспори науковий доробок правознавця М. Стахіва. Щодо публікацій автора, присвячених різним аспектам діяльності ЗУНР, то, на нашу думку, їх варто розділити на три групи: статті до 20 та 40-річного ювілею від початку листопадових звершень 1918 р. на західноукраїнських землях, в яких узагальнюється державотворчий досвід

ЗУНР¹⁹, публікації про діяльність Української Галицької Армії²⁰ і монографічна література²¹, що охоплює широкий спектр державотворчих і правотворчих процесів у ЗУНР.

Із здобуттям Україною незалежності активно розгорнулось дослідження державотворчих процесів у ЗУНР і вітчизняними правознавцями. Щодо кількісної характеристики наукового доробку сучасних правознавців з досліджуваної нами проблеми, то він нараховує десятки монографій та навчальних посібників, декілька дисертацій з історико-правової проблематики та кілька сотень статей, тому охарактеризуємо лише найважливіші із них.

Однією з перших публікацій з проблеми, випущених після здобуття Україною незалежності, стала брошура «З історії української державності», в якій вміщено окремий підрозділ під назвою «Західноукраїнська Народна Республіка» з коротким викладом найважливіших подій новоутвореної держави²². Тоді ж виходить з друку і перший навчальний посібник, безпосередньо присвячений ЗУНР²³. Недоліком та слабким місцем цих видань була їх обмежена джерельна база, відсутність посилянь на літературу, а також уникнення гострих і дискусійних аспектів проблеми державотворення в ЗУНР.

Наступного року відомими істориками права Б.Тищенком та О. Вівчаренком надруковано і першу новітню монографію про ЗУНР, приурочену до 75-річчя її утворення і діяльності²⁴, в шести розділах якої стисло висвітлюються найважливіші, в тому числі й дискусійні, аспекти проблеми, причому в трьох з них – державотворчі.

У ці ж роки з'являється і серія статей, в яких історики права досліджують конкретні питання державотворення та правотворення, наприклад, створення державного апарату, конституційне законодавство ЗУНР та ін.²⁵

З середини 1990-х років «зунрознавча» проблематика стає предметом дослідження не лише правознавців західних регіонів України та Києва, а й поширюється по всій Україні, в тому числі і в її східних регіонах. Так, серію публікацій присвятив дослідженню державотворчих процесів на західноукраїнських землях в революційну добу В. Румянцев, зокрема монографію, в якій автор для викладу історії ЗУНР виокремив спеціальний розділ²⁶.

Відчутний внесок у дослідження проблеми здійснив М. Кобилецький, присвятивши історії ЗУНР серію статей, монографію та дисертацію²⁷.

М. Кобилецький ввів до наукового обігу багато законодавчих актів, які дотепер не були відомими, а також, на відміну від попередників, більш ґрунтовно дослідив процес утворення Лемківської республіки, Західнолемківської республіки та Гуцульської республіки. Однак слід зазначити, що ці аспекти проблеми ще й тепер залишаються малодослідженими.

Майже одночасно з М. Кобилецьким захистила дисертацію про державотворчі процеси на західноукраїнських землях І. Лісна. На нашу думку, назва дисертації сформульована не зовсім коректно, оскільки не відповідає змісту. Зокрема, жодного відношення до національної державності не має третій розділ «Галицька радянська республіка та її діяльність (1920 р.)»²⁸. Як і в М. Кобилецького, в дисертації І. Лісної аналіз «Фактичного стану дослідження» відсутній, замість нього дисертантка менш ніж на сторінку подає бібліографію праць попередників. Тому реальний вклад цих науковців у дослідження даної проблеми залишився не висвітленим.

Початок ХХІ ст. увінчався виходом узагальнюючої монографії про державотворення революційної доби у всеукраїнському масштабі, причому автори хронологію подій довели до грудня 1922 р., тобто до входження України в СРСР²⁹. Фактично ця монографія стала першим в українській історико-правовій літературі комплексним дослідженням державно-правового будівництва в Україні, охопивши УНР доби Центральної Ради, Гетьманат П. Скоропадського, УНР доби Директорії, ЗУНР, а також радянські державні утворення на території України, зокрема УСРР, Донецько-Криворізьку республіку, Галицьку РСР.

Діяльність ЗУНР досліджується в окремому розділі³⁰. Слід зазначити, що спираючись на архівні матеріали, а також на публікації попередників, автори не обмежились традиційним висвітленням організації, структури та функцій державного апарату ЗУНР, а комплексно підійшли до вивчення державотворчих процесів на її території, включивши до розгляду, крім названих аспектів проблеми, також питання соціально-політичних та економічних перетворень, розвитку освіти, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, військового будівництва та захисту національної державності, дипломатичної діяльності тощо.

Серед найновіших узагальнюючих публікацій, присвячених державотворенню в ЗУНР, слід назвати комплексне дослідження Б. Тищика, яке на сьогодні, без сумніву, є не лише найповнішим викладом цієї багатоаспектної проблеми, але й найґрунтовнішим³¹.

Автором логічно побудована розгалужена структура висвітлення всіх найголовніших аспектів проблеми, починаючи від розпаду Австро-Угорщини і завершуючи аналізом причин падіння української державності на західноукраїнських землях. На відміну від попередників, Б. Тищик здійснює спробу дослідити і узагальнити успіхи й вузькі місця в організації, структурі, функціях та правових засадах діяльності не тільки центральних, а й місцевих органів державної влади й управління. Вперше серед істориків права ґрунтовному аналізу піддано питання організації та функціонування органів охорони суспільного порядку, адвокатури, нотаріату тощо. Варто погодитись із Б. Тищиком, що навіть після цієї ґрунтовної монографії історія державотворення в ЗУНР залишається складною і ще не до кінця дослідженою проблемою, адже брак достатньої кількості першоджерел і матеріалів, некомплектність наявних не дали автору змогу зробити це з належною повнотою, тому це, наголошує дослідник буде справою інших, молодших поколінь науковців³².

Щодо радянської державності, то окремий розділ про Галицьку соціалістичну радянську республіку (ГСРР) вміщено в монографії істориків права Б. Тищика, О. Вівчаренка та Н. Лешкович³³. Досліджуючи ГСРР, львівські науковці на питання «Чи була це справжня держава?» дають чітку відповідь: «Це було швидше за все маріонеткове державне утворення, псевдодержава»³⁴. Проте, на відміну від суцільно негативних, нігілістичних оцінок науковців діаспори щодо ГСРР³⁵, автори наголошують, що не варто, попри все, ставитися до досвіду її діяльності як виключно негативного, оскільки їй притаманні й позитивні моменти. Тому, на їх переконання, «дещо запозичити, використати досвід діяльності органів радянської влади в Галичині 1920 р., безумовно, було б варто»³⁶.

Напевно, вже давно настав час порівняти діяльність радянських державних утворень в Україні, зокрема Галицької СРР, з подібним експериментом, який вчинили угорські комуністи у березні-серпні 1919 р. та зі створеною в червні 1919 р. Словацькою радянською республікою, що проіснувала три місяці на території Східної Словаччини.

Таким чином, стислий тематичний огляд та аналіз історико-правової літератури свідчить, що різним аспектам історії державотворення на західноукраїнських землях в революційну добу присвячено величезний масив літератури, виданої радянськими науковцями, правознавцями української діаспори та сучасними істориками права. Все це спростовує твердження М. Мацькевича, що «з істориків права тільки кілька осіб досліджували цю проблему: відомий професор Львівського університету В. Кульчицький, професор Б. Тищик, доценти О. Вівчаренко та М. Кобилицький»³⁷.

Слід зазначити, що на відміну від термінологічного розмаїття, яке протягом багатьох десятиліть було притаманне публікаціям, присвяченим ЗУНР, в сучасних умовах переважна більшість науковців застосовує в своїх працях термін «Західно-Українська Народна Республіка».

Аналіз літератури свідчить, що аналогічна ситуація стосується і визначення хронологічних рамок ЗУНР: на відміну від обмеження дослідження державності на західноукраїнських землях науковцями попередніх поколінь 1918–1919 рр., а іноді 1918–1921 рр., сучасними істориками права перевага надається розширенню меж до 1923 року.

У працях вчених-істориків зустрічаємо терміни «Західноукраїнська революція», «Листопадова 1918 року національно-демократична революція», «Листопадовий зрив» та ін., що свідчить про перебування багатьох праць, написаних емоційно, часом заполітизовано, в політико-ідеологічній площині, а не в ракурсі наукових досліджень, коли політична забарвленість цих публікацій, часто закладена уже в самій назві, явно переважає їх науковий зміст. Слід зазначити, що праці правознавців написані більш виважено, тому державотворчі процеси в ЗУНР розглядаються в них як невід'ємна складова загальноукраїнських національно-визвольних процесів, тобто Української революції 1917–1921 років.

Дискусійними та малодослідженими залишаються аспекти, пов'язані з призначенням Є. Петрушевича диктатором ЗУНР і ставленням Директорії до цього, оцінка діячів ЗУНР Варшавського договору та їх наступні практичні кроки, що призвели до фактичного розриву Акта злуки. Фактично недослідженими, крім стислих повідомлень загальноісторичного характеру в довідкових виданнях, залишаються питання про утворення, структуру та діяльність апарату таких державних утворень на території ЗУНР, як Лемківська республіка, Західнолемківська республіка, Гуцульська республіка та їх відносини з органами влади Західно-Української Народної Республіки. Давно назрілими є також комплексні історико-правові дослідження, присвячені діяльності Є. Петрушевича, К. Левицького, Л. Цегельського та інших представників владної еліти ЗУНР.

Архівні джерела з проблеми розпорошені по архівах Києва, Львова, Вінниці, Івано-Франківська, Тернополя, Луцька, Чернівців; багато джерел з історії ЗУНР зберігається у Москві, в архівах Польщі, Австрії, Чехії, Німеччини, Великобританії, США, Франції, тому давно вже назріла потреба повернути їх в Україну та зосередити в єдиному центрі для ґрунтовного вивчення. В силу цих обставин повнота і ґрунтовність знань істориків права про державотворчі процеси в Західно-Українській Народній Республіці у 1918–1923 рр. залишаються відносними, а подальша розробка історико-правових аспектів проблеми повинна вийти, на наш погляд, до переліку пріоритетних напрямів досліджень сучасних правознавців.

¹ Великочий В. С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.: умови становлення, етапи розвитку, особливості: автореф. дис. ... докт. іст. наук / Володимир Степанович Великочий. – К., 2010. – С. 12.

² Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авт. колективу й відповідальний редактор Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.; Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. / Володимир Великочий. – Івано-Франківськ, 2009. – 812 с.; Панчук А. М. Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918–2000): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Антон Майович Панчук. – К., 2000. – 20 с. та ін.

³ Збірник законів, розпорядків та об'явних проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н.Р. – Станіславів, 1918. – 26 с.; Прикази до впорядку піхоти Західно-Української Народної Республіки. – Станіславів, 1918. – 24 с.; Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Станіславів, 1919. – Вип. 1–11 та ін.

⁴ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – Львів, 1921. – 40 с.

⁵ Там само. – С. 15–39.

⁶ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Відень, 1922. – С. 6.

⁷ Лозинський М. Уваги про українську державність. – Відень: Єдність, 1927. – 86 с.

⁸ Великочий В. С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.: умови становлення, етапи розвитку, особливості: автореф. дис. ... докт. іст. наук / Володимир Степанович Великочий. – К., 2010. – С. 12.

- ⁹ Кулик І. Огляд революції на Україні. Ч. 1. Березень 1917 р. – квітень 1918 р. – Харків, 1921. – 40 с.; Малиновський О. Треба вивчати і знати історію українського права // Червоне право. – 1928. – № 15–16. – С. 767–770 та ін.
- ¹⁰ Лозинський М. В десятиріччя галицької революції. Факти й спроба оцінки // Червоний шлях. – 1928. – № 11. – С. 180–191; його ж. В десятиріччя Галицької Революції. (Галичина, Антанта і Радянський Союз // Червоне право. – 1928. – № 23. – С. 1089–1098; його ж. Річниця уярмлення Галичини // Червоний шлях. – 1928. – № 3. – С. 91–102.
- ¹¹ Тищик Б. Й. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.) / Б. Й. Тищик. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1970. – 200 с.
- ¹² Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: 3 іл. на підставі споминів і документів. – Львів, 1930. – Ч. 3. – С. 497–776; його ж. Великий зрив: (До історії укр. державності від берез. до листоп. 1918 р. на підставі споминів та документів). – Львів: Червона Калина, 1931. – 152 с. та ін.
- ¹³ Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української держави серед сил Східної Європи на переломі 1918/1919-го року // Дзвони. – Львів, 1932. – № 1. – С. 202–203; № 2. – С. 111–121; № 3. – С. 193–204; № 5. – С. 353–359; 37/8. – С. 540–553; № 11. – С. 723–732.
- ¹⁴ Там само. – № 1. – С. 203–204.
- ¹⁵ Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість / К. Костів. – Торонто, 1964. – 186 с.
- ¹⁶ Там само. – С. 17.
- ¹⁷ Там само. – С. 155–166.
- ¹⁸ Стахів М. Двадцять років від 1-го листопада 1918 р. // Календар Українського робітничого союзу на рік 1938. – Нью-Йорк, 1937. – С. 46–50; його ж. Шлях до соборної самостійності важкий: В сорокові роковини 1 листопада 1918 і 22 січня 1919 р. // Вільна Україна. – Нью-Йорк, 1958. – № 20. – С. 43–49.
- ¹⁹ Стахів М. Перехід через Збруч і невикористані можливості: Декілька заміток про перехід УГА через Збруч в липні 1919 р. // Вільна Україна. – Нью-Йорк, 1959. – № 22. – С. 22–27 та ін.
- ²⁰ Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918) / Матвій Стахів. – Скрантон, 1958. – Т. 3; його ж. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Т. 4. – Скрантон: Український робітничий союз, 1960. – 122 с. та ін.
- ²¹ Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. З історії української державності. – Львів: Світ, 1992. – 88 с.
- ²² Костицький М., Тищик Б. Західноукраїнська Народна республіка (1918–1923 рр.): Навч. посібник. – Львів, 1992. – 100 с.
- ²³ Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). – Коломия: Світ, 1993. – 120 с.
- ²⁴ Настюк М. І. Створення державного апарату Західноукраїнської Народної Республіки // Проблеми державотворення в Україні. – Львів, 1994. – С. 14–18; Тищик Б. Конституційне законодавство Західно-Української Народної Республіки // Довідник з історії України. – Т. 2. – К.: Генеза, 1995. – С. 82–84 та ін.
- ²⁵ Румянцев В. О. Українська державність у 1917–1922 рр. (феномен і проблеми розбудови. – Х.: Основа, 1996. – С. 129–139 та ін.
- ²⁶ Кобилецький М. Військове судочинство у ЗУНР // Правова держава. Щорічник наукових праць. – К., 1998. – Вип. 9. – С. 454–459; його ж. Утворення та структура державного апарату ЗУНР. – Львів, 1998. – 60 с.; його ж. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Микола Мар'янович Кобилецький. – Львів, 1998. – 16 с. та ін.
- ²⁷ Лісна І. С. Становлення національної державності в Галичині (1918–1923 рр.): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Івана Стефанівна Лісна. – Львів, 1998. – 15 с.
- ²⁸ Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А., Лешкович Н. О. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.). Монографія. – Львів – Івано-Франківськ: Світ, 2000. – 272 с.
- ²⁹ Там само. – С. 80–134.
- ³⁰ Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права / Борис Тищик. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с.
- ³¹ Там само. – С. 9.
- ³² Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А., Лешкович Н. О. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.). – Львів – Івано-Франківськ: Світ, 2000. – 272 с.
- ³³ Там само. – С. 210.
- ³⁴ Верига В. Галицька Соціалістична Советська Республіка (1920 р.) (Перша большевицька окупація Галичини). – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Мельбурн, 1986. – С. 159; Гірняк Н. Останній акт трагедії Української Галицької Армії: Спогади учасника подій за час від половини груд. 1919 до половини верес. 1920 р. – Нью-Йорк: Вид. Укр. військ.-іст. ін-ту в США, 1959. – С. 253 та ін.
- ³⁵ Вказана праця. – С. 211.
- ³⁶ Мацькевич М. Судові органи в Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919 рр.) // Право України. – 2011. – № 5. – С. 262.

Резюме

У статті охарактеризовано науковий доробок радянських, зарубіжних та сучасних українських істориків права, присвячений державотворчим процесам в Західно-Українській Народній Республіці та Галицькій СРР.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), Галицька СРР (ГСРР), національна державність, радянська державність.

Резюме

В статье охарактеризовано научное наследие советских, зарубежных и современных украинских историков права, посвященное государственному строительству в Западно-Украинской Народной Республике и Галицкой ССР.

Ключевые слова: Западно-Украинская Народная Республика (ЗУНР), Галицкая ССР (ГССР), национальная государственность, советская государственность.

Summary

In the article the scientific works by Soviet, foreign and contemporary Ukrainian historians of law devoted to the state building processes in Western Ukrainian People's Republic and Galician SRR are characterized.

Key words: Western Ukrainian People's Republic (ZUNR), Galician SRR (GSRR), national statehood, Soviet statehood.

Отримано 25.07.2012

Г. П. КУРАБЦЕВА

*Ганна Павлівна Курабцева, асистент кафедри
Таврійського національного університету
ім. В. І. Вернадського*

ВИНИКНЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СУДІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Актуальність вивчення проблеми діяльності інституту військово-морських судів обумовлена необхідністю вивчення досвіду організації, правового забезпечення й практичної діяльності за умов ліквідації системи військових судів в сучасній Україні.

Необхідно зазначити, що науково-теоретичні та практичні аспекти процесу створення і подальшої діяльності інституту військово-морських судів знайшли своє відображення у численних наукових дослідженнях. Серед них, насамперед, слід назвати фундаментальні роботи М. І. Байшева¹, П. А. Зайончковського², А. В. Федорова³, В. А. Селюкова⁴, Н. А. Петухова⁵, В. А. Шагаєва⁶ та інші. Проте досліджуючи проблеми утворення та діяльності військово-судової системи в Росії більшість учених не виділили питання вивчення військово-морських судів в окремий аспект, не спробувавши розібратися в особливостях його діяльності і, тим більше, в еволюції даного інституту впродовж XVIII – першої половини XIX століття. Таким чином, завданням цієї роботи є вивчення процесу виникнення і еволюції інституту військово-морських судів в російській армії і флоті в XVIII – першій половині XIX століття.

Як відомо, Російська держава тривалий період не мала виходів до морів і тому говорити про створення будь-якого флоту в допетровський період не доводиться. Початок його становлення припадає на кінець XVII – початок XVIII ст. і пов'язано з проведенням активної зовнішньої політики та виходом в найближчі моря Петром I. Флот, починаючи з 1713 р., успішно діяв у війні з Швецією, за допомогою його був узятий Гельсінгфорс; у 1714 р. – перемога при Гангуті; у 1719 р. адмірал Апраксін висадився на шведський берег і розорив його; у 1720 р. галерний флот отримав перемогу при Гренгамі. До часу смерті Петра Росія мала близько 40 кораблів, 10 фрегатів і до ста дрібних суден і галер на Балтійському морі, близько ста суден на Каспійському морі та декілька суден Воронезької флотилії.

При цьому слід зауважити, що на законодавчому рівні впорядкування діяльності флоту і створення військово-морських судів тривалий час не проводилося, а, отже, відставало від сухопутних військ. Цілком можливо, що в цей період на флоті діяло загальновійськове законодавство і судова система. Першим законодавчим актом, що заклав основи військово-морського судового законодавства, стала «Інструкція и Артикулы военные Российскому флоту» (№ 2267), видана в квітні 1710 р.⁷ Даний документ був присвячений основам служби на флоті з переліком різноманітних покарань за різні провини. При цьому визначення судових основ практично було відсутнє. Документ лише встановлював владу капітана на кораблі, який разом з офіцерами міг судити нижчі чини. У свою чергу вони підлягали суду адмірала: «33. Капитаны и их офицеры, матросы и солдаты не имут соры между собою чинить, под наказанием по состоянию дела и по рассмотрению Адмиральскому»⁸. Подальший указ, за № 2814 від 29 травня 1714 р. «О сохранении дисциплины на кораблях и о повинности и подсудности морских и сухопутных военно-служащих людей», підкреслював вищу владу на кораблі капітанів, навіть якщо на ньому знаходилися сухопутні офіцери. Всі розпорядження про розшук (слідство) повинен був видавати капітан, причому офіцерам вказувалось: «Поручикам и прочим чинам морским нижним не розыскивать и солдат не бить...»⁹. Цей указ, виданий ще до ухвалення навіть статуту для сухопутних військ, був коротким і фрагментарним, регулював лише окремі приватні питання судово-устрою і судочинства.

Лише 13 січня 1720 р. був прийнятий «Устав Морской» за № 3485¹⁰. Розглянемо його основні положення. Згідно з документом, флот Російської держави тоді становив усього 3660 осіб різних чинів і звань¹¹. Вищою судовою інстанцією визнавалася військова колегія. Їй же, в судових справах, підкорявся командувач флотом Генерал-адмірал (гл. 1).